

Fedor Moačanin

Radovi iz povijesti Vojne krajine

SKD Prosvjeta

SKD "Prosvjeta"
Biblioteka Posebna izdanja

Fedor Močanin
Radovi iz povijesti Vojne krajine

PRIREDILA: Nataša Štefanec

ZA IZDAVAČA: Srđan Tatić
UREDNIK: Čedomir Višnjić

KOREKTURA: Jovo Čorak
UNOS TEKSTA: Branka Džambas
DIZAJN: Ruta

ŠTAMPA: Tiskara Zelina d.d.

ISBN 978-953-7611-89-7

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 000959751.

Izdano uz finansijsku pomoć Savjeta za nacionalne manjine RH

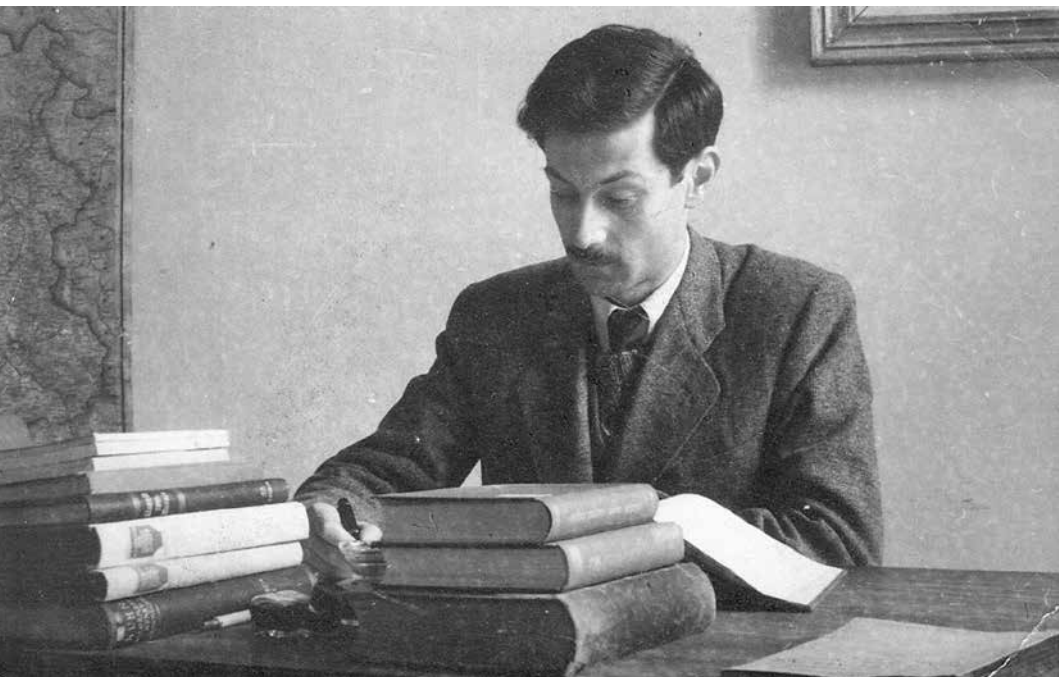
decembar 2016.

Fedor Moačanin

**Radovi iz
povijesti
Vojne krajine**

PIREDILA:
Nataša Štefanec

Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta"
Zagreb 2016.

Sadržaj

Fedor Moačanin kao povjesničar Vojne krajine — 9

I

1. Vojna krajina — 28
 - Pokušaji organizacije Vojne krajine na novim osnovama — 28
 - Vojna krajina kao stalna obrambena ustanova — 34
 - Masovno naseljavanje vlaha i izdvajanje Vojne krajine kao posebnog teritorija — 39
 - Osnivanje novih krajina i slom krajiške autonomije — 51
2. Periodizacija historije Vojne krajine (XV–XIX st.) — 67
3. Pregled istorije Vojne krajine od XVI do XVII vijeka — 77
4. Društveni razvoj u Vojnoj krajini — 108
5. Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787. — 139
6. Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. st. — 193
7. Osnovni problemi obrane Hrvatske u 16. stoljeću — 202

II

1. Problem zemljišnog posjeda vojničkog stanovništva na hrvatskoj i slavonskoj krajini — 212
2. “Statuta Valachorum” od 14. aprila 1667. — 223
3. Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću — 232
4. Vlasi u Hrvatskoj i Gradišću u 16. i 17. stoljeću — 272
5. Cehovske privilegije Banske krajine iz 1773. — 283
6. Kranjci u Lici — 304

III

1. Dva pokušaja iz područja historije Vojne krajine — 312
2. O nekim problemima iz historije Vojne krajine — 331
3. Prikaz knjige “Die K.K. Militärgrenze: Beiträge zu ihrer Geschichte” — 376
4. Refeudalizacija Vojne krajine? — 381
5. Muzej Srba u Hrvatskoj — 384
6. Povodom izložbe srpske knjige i štampe u Hrvatskoj — 392

Bibliografija Fedora Močanina (Vlastimir Đokić) — 404

Indeks osobnih imena — 411

**Radovi iz
povijesti
Vojne krajine**

Fedor Moačanin kao povjesničar Vojne krajine

Moj je otac *dosta putovao, i to najviše kao muzealac, u okviru ICOM-a*, priča Nenad Moačanin.¹ U Americi je odabrao da ne ide s većinom na izlet u Yellowstone Park, nego s nekolicinom u Albuquerque, u New Mexico, zato da sretne onog Rothenberga² koji je pisao o krajini. Rothenberga je zatekao *sa žvakaćom gumom u ustima i nogama na stolu ... u kaubojskim čizmama*. Tim slikovitim prizorom, gotovo kao iz western romana, započeo je susret dvojice pasioniranih istraživača Vojne krajine. Mogućnost upoznavanja istraživački srodnog kolege i rasprava na krajiške teme Fedoru Moačaninu bila je očito primamljivija od posjeta svjetski poznatoj turističkoj lokaciji, a zgoda je još jednom potvrdila ono što ponavljaju svi koji su ga osobno poznavali – predanost istraživačkom radu i potpunu posvećenost temama koje su ga interesirale.

Fedor Moačanin nije objavljivao puno, ali ono što je dao u tiskanoj literaturi bilo je minuciozno istraženo, a ono što je zaključio i promislilo i danas prolazi test vremena i novih istraživanja. Nije objavljivao radove dok ne bi osjetio da je u potpunosti ovladao temom, pa će se u razgovorima o njemu spominjati da nije objavljivao puno radova jer je bio perfekcionista,³ ali i da je nekako šteta što je tomu ta-

- 1 Najljepša hvala sinu Fedora Moačanina, prof. dr sc. Nenadu Moačaninu, povjesničaru i osmanistu, na dugom razgovoru u kojem me uputio na niz detalja iz povijesti obitelji (Zagreb, FFZG, C – III, II.II.2016.).
- 2 Gunther Erich Rothenberg (1923 – 2004.) poznat je istraživač Vojne krajine, a osim o habsburškim temama dosta je pisao i o napoleonskim ratovima. I sam je 15 godina služio u vojsci. Posebno mu je poznata sinteza *The Austrian Military Border in Croatia, 1552 – 1747* (Urbana 1960.).
- 3 Ivo Goldstein i Mario Strecha također će spomenuti da su kod profesora Fedora Moačanina: *određenu ulogu imale iznimna preciznost, odnosno visoki standardi koje si je kao povjesničar nametao*. Ivo Goldstein – Mario Strecha. “Fedor Moačanin (1918 –

ko, jer su zbog toga njegova brojna, nesumnjivo kvalitetna, saznanja za nas izgubljena. Sin kazuje da su njegove glavne karakteristike bile srdačnost i suzdržanost. *Bio je vrlo popularan ... ali kao neobičan tip, s jedne strane povučen i zatvoren, ali istovremeno i komunikativan, na jedan svoj način. Bio je jako suzdržan, nije se volio istrčavati, niti raditi nešto što bi 'talasalo', stvorilo gužvu.* Naizgled kontradiktorno. Nakon takve ocjene, možda bi prva asocijacija neupućenom bila da se radilo o čovjeku koji se kreće u okviru sigurnog i predvidivog, iako u Fedora Moaćanina to zapravo nije bio slučaj. Područje njegovih bavljenja i interesa bilo je golemo, jezici koje je svladao neuobičajeno brojni, a poslovi koje je obavljao doista raznovrsni. I životni mu je put bio živopisan. Njegova suzdržanost i smirenost, to koračanje sigurnim putem, očitovali su se ponajprije u punoj odgovornosti za izgovorenu i napisanu riječ. Možda sam i zbog toga od kolega i vojnokrajških povjesničara koji su ga poznavali, bilo da se radilo o onima s austrijskog, slovenskog, mađarskog, srpskog ili hrvatskog prostora, čula samo riječi pohvale za njegov ljudski i profesionalni integritet. *On svoj prestiž stječe i vrijednošću svoga rada, ali i osobnim radnim stilom. U komunikaciji s ljudima je uvijek vrlo korektan i nerijetko samoprijegoran do samozatajnosti, ali istovremeno i nepopustljiv u svome shvaćanju profesionalnih odgovornosti* napisat će Drago Roksandić koji ga je poznao dugi niz godina.⁴ Mirko Valentić naglasit će njegovu erudiciju, ali i posvećenost obitelji: *Temeljem dugogodišnjeg poznanstva s ovim izuzetnim muzealcem, ali jednako toliko i poznatim istraživačem povijesti Vojne krajine mogu, bez imalo prigodničke fraze, reći da je Fedor Moaćanin bio znanstvenik goleme kulture i širokog obrazovanja, bio je čovjek obitelji o kojoj je uvijek govorio sa zanosom, ... U svojoj obitelji uvijek je nalazio mir i potrebnu motivaciju za duge besane noći koje su u životu svakog znanstvenika njegov najodaniji pratilac.*⁵ Doista nema mnogo povjesničara na spomenutim prostorima ko-

1997.)" u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. Vol. 30. Zagreb, 1997, 359 – 360.

4 Drago Roksandić. "In memoriam. Fedor Moaćanin (Zagreb, 22. kolovoza 1918. – Zagreb, 9. travnja 1997.)" u *Prosvjeta*. Br. 25 (635). God 4 (29). Zagreb, Maj 1997, 32 – 34, ovdje 33.

5 Mirko Valentić, intervju, 22. veljače 2017.

ji se mogu pohvaliti konsenzusom o vlastitoj osobi. Fedor Moaćanin očito je posjedovao znanstveni i ljudski integritet – bio je odgovoran čovjek i imao je mjeru.

Rođen je u Zagrebu, na Svačićevom trgu, u kolovozu 1918. godine, u turbulentnom razdoblju raspada Austro-Ugarske Monarhije. Kad je bio star dva mjeseca, uslijed nastalih nemira, zalutali metak zabio mu se u kolijevku, što je, naravno, izazvalo obiteljsku dramu. Otac ga je želio nazvati Slobodan, no okolina ga je odgovorila od te namisli, pa je sina nazvao Fedor, prevevši svoje ime, Bogdan.⁶ Obitelj je bila pravoslavnih, srpskih korijena, a u obiteljskoj tradiciji posreduje se dijelom dobro istražena priča da su potekli od Mirkovića koji su živjeli s desne obale Tare, da bi se krajem 17. stoljeća, možda čak i pod vodstvom Arsenija III Crnojevića, tokom poznate seobe Srba iz Osmanskog Carstva u Habsburšku Monarhiju, uputili prema Ugarskoj i naselili se kod Mohača. Krajem 18. stoljeća prešli su u Osijek, gdje su ih zbog mohačkog porijekla počeli nazivati Moaćanin (jedna grana obitelji prezime je namjerno preoblikovala u Muačević). Od tada ih se može pratiti i u objavljenim izvorima. Do sredine 19. stoljeća bavili su se, više-manje uspješno, trgovinom, a u vrijeme pradjeda Fedora Moaćanina napustili su trgovačku djelatnost u kojoj su se zaredali problemi te prešli u intelektualna, građanska zanimanja, poput prava, medicine, a kasnije i humanističkih znanosti. Jedna Fedorova baka, Katarina, bila je iz bogate i živopisne srpske obitelji Nikolić koja je živjela u Pešti te imala tradicionalno razvijene poslovne veze u Rusiji.

Fedorov djed Jovan studirao je u Beču i postao liječnik, a otac i stric studirali su pravo i medicinu, također u Beču. Stric Svetozar potom je otišao u Sofiju, gdje je radio kao privatni liječnik bugarskog cara Borisa, a onda u Beograd, gdje je bio dvorski liječnik Aleksandra Karađorđevića. Tamo je oženio djevojku iz bogate obitelji Pavlovića. Otac Bogdan je doselio u Zagreb 1904. godine, kao pravnik. Zagrebački odvjetak obitelji postao je ubrzo dio ugledne za-

6 Privatne detalje obiteljske povijesti posredovao je sin Fedora Moaćanina, Nenad Moaćanin.

grebačke inteligencije. Bogdan se oženio s Izabelom (Belkom), kćeri Dušana Cekića, podžupana Ličko-krbavskog, a kum na njihovoj svadbi bio je kerestinečki vlastelin Medaković. Obitelj Dušana Cekića, djeda Fedora Moaćanina, potjecala iz Karlovca, dok je njegova supruga Izabela imala kroatizirane njemačke pretke. Cekićeva druga kćer udala se u obitelj Grlić.⁷ S njima obitelj Moaćanin do danas njeguje bliske obiteljske i prijateljske veze, a ta je povezanost bila važna i za intelektualno formiranje Fedora Moaćanina. Nakon Drugog svjetskog rata Svetozarev je dio obitelji Moaćanin odselio u SAD. Ogranak iz kojeg potječe Fedor Moaćanin nastavio je živjeti u regiji. Nesvakidašnja radoznalost Fedora Moaćanina bila je vjerojatno potaknuta i tim živopisnim pričama iz obiteljske povijesti.

Fedor Moaćanin krenuo je u nižim razredima u njemačku pučku školu kod protestantske crkve u Gundulićevoj ulici, bez da je poznao njemački jezik. U prvim je godinama zbog toga pretrpio dosta neuspjeha, no kasnije je, naravno, odlično savladao njemački. Zatim je krenuo u Prvu klasičnu gimnaziju.⁸ U gimnaziji je prijateljevao s vršnjakom Ferdom Hauptmannom,⁹ budućim povjesničarom, s kojim je ostao povezan cijelog života.

Njegova multilingvalnost, dijelom stečena kroz redovno obrazovanje, dijelom samostalno, gotovo je legendarna. Izvrsno je govorio njemački, engleski i francuski, a nešto slabije ruski i talijanski. Zahvaljujući klasičnom gimnazijskom obrazovanju, dobro je poznao grčki i latinski. Njegova strast prema jezicima tu nije stala. Godine 1937. upisao se na Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – nastavu se prije 1961. još uvijek pohađalo u današnjoj zgradi rektorata. Još nije bilo odsjeka, a u okviru katedri iz

7 Ljekarnik Aleksandar Grlić imao je sina Danka Grlića, poznatog filozofa, a ovaj sina Rajka Grlića, filmskog redatelja i scenarista.

8 Znameniti direktor škole bio je tada, navodno strogi, Stjepan Musulin.

9 Ferdo Hauptmann (1919 – 1987.), sin uglednog povjesničara Ljudmila Hauptman-
na, redovitog profesora povijesti u Ljubljani i Zagrebu, bio je također povjesničar.
Doktorirao je 1944. u Grazu gdje je radio kao arhivist, a kasnije i kao profesor povi-
jesti jugoistočne Evrope. Osim toga, radio je kao arhivist i u Zagrebu te predavao
povijest na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

povijesnih predmeta predavali su mu Ljudmil Hauptmann, Jorjo Tadić, Grga Novak, Ferdo Šišić i Miho Barada. Dijelili su tada jednog asistenta, kasnije docenta, Stjepana Antoljaka.

Nakon što se upisao na “univerzu” vidio je i da Aleksej Olesnicki¹⁰ kao privatni docent drži nastavu iz istočnih jezika. Počeo je pohađati njegovu nastavu i revno učiti turski, arapski i perzijski. Nastavu je pohađao sa Seidom Mustafom Traljićem i Muhamedom Hadžijahićem. Prvi se kasnije bavio osmanskim temama, ali je uglavnom radio na mletačkoj građi, a potonji je postao jedan od poznatih orijentalista na ovim prostorima. Fedor Moačanin nije propisno završio studij istočnih jezika, jer je Olesnicki naglo i nesretno umro 1943. godine, ali strast prema tim jezicima je opstala, pa se i kasnije sustavno usavršavao u tom području. Štoviše, interes za istočnjačke studije prenio je i na sina Nenada kojeg je usmjerio na studij povijesti u Zagrebu te orijentalistiku u Sarajevu, čime je zapravo odigrao važnu ulogu u nastavku razvoja orijentalnih studija u Zagrebu. Kasnije je naučio i hebrejski. Naime, u vrijeme dok je radio u Muzeju za umjetnost i obrt, povjerena mu je na brigu zbirka Judaica. Smatrao je da bi zbog adekvatne brige o zbirci trebao naučiti hebrejski jezik i pismo, u čemu je kao samouk uvelike i uspio.

Kad je izbio Drugi svjetski rat našao se u vrlo nesigurnim okolnostima. Kao što svjedoči Nenad Moačanin, bilo je to dijelom zbog porijekla, a dijelom zbog činjenice da je bio povezan s Jadranskom stražom,¹¹ koja je tada podizala borbena raspoloženje protiv Talijana. U Domu Jadranske straže u Jelsi je i ljetovao, što je dalo

10 Aleksej Akimovič Olesnicki ili Olesnickij (1888 – 1943.) bio je orijentalist ukrajinskog podrijetla koji je visoke škole (istočni jezici i arheologija) završio u Moskvi i Petrogradu. Zbog izbijanja Oktobarske revolucije 1917. emigrirao je u Carigrad, a 1924. došao je u Zagreb gdje je od 1928. vodio Orijentalnu zbirku JAZU. Od 1937. bio je profesor orijentalistike, a od 1941. lektor turskog jezika na Sveučilištu u Zagrebu.

11 Jadransku stražu (1922 – 1941.) utemeljio je u Splitu Juraj Biankini (njen doživotni predsjednik), za talijanske okupacije Dalmacije, kao udrugu za zaštitu nacionalnih obilježja i pomorske tradicije zemlje, obranu nacionalnih interesa na moru, te promicanje kulturnog i gospodarskog napretka i iskorištavanja Jadranskoga mora i primorja. Objavljivala je mjesečnike i njegovala pomorsku književnost. Godine 1939. imala je oko 180.000 članova.

maha pričama. U travanjским danima 1941. čuo je da ga kolege s fakulteta, koji su pripadali Frankovcima, zbog toga intenzivno traže. Dok je to još bilo moguće učiniti, kupio je kartu za Beograd i otišao kod imućnih rođaka. Izbijanje rata spriječilo ga je da na vrijeme završi fakultet. U Beogradu, kod stričeve obitelji, proveo je rat u dosta teškim okolnostima. Na neko je vrijeme dobio posao u uredu za izbjeglice u vladi Milana Đ. Nedića. Tokom rata jednom je uspio doći do Zagreba običi roditelje i sestru Jovanku (želio je vidjeti i nesuđenu ljubav, harfisticu Rajku Dobronić), koji su ostali u Zagrebu i zbog sigurnosti prešli na grkokatoličku vjeru. Nakon oslobođenja Beograda u oktobru 1944. mobiliziran je u Jugoslavensku narodnu armiju (JNA), gdje je ušao u kulturnu sekciju. Povremeno je znanje njemačkog koristio u predstavama glumeci Nijemce, a zadatak mu je bio i slušati njemačke radio stanice te prenositi njemačke vijesti. U obitelji se iz tog razdoblja prepričava zgoda u kojoj ga je nadređeni jednom prilikom našao kako igra šah, optuživši ga da igra "hazardnu igru." Opskrbljen raznom štampom Fedor Moačanin uspio je naći sliku Lenjina koji igra šah, zaradivši ispriku nadređenog. Smatrao se dobrim u šahu i šah mu je ostao jedna od omiljenih zanimacija u životu.¹²

Nakon rata došao je u Zagreb, uskoro završio fakultet i počeo sustavno raditi. Prvo je 1945. dobio posao u Gipsoteci (kasnija Gliptoteka JAZU). Tamo ga je ravnatelj Antun Bauer¹³ upoznao s budućom suprugom, Nedom r. Šarčević. Njezina obitelj potjecala je s područja istočne Slavonije (Đakovo), a Nedina majka Zlata bila je izdanak poznate hrvatske obitelji Škrlec. Bauer je kasnijih desetljeća vodio niz muzejskih ustanova u Zagrebu te su po muzejskom poslu dosta komunicirali. Fedor Moačanin nije bio sklon ići raditi karijeru na fakultetu, štoviše, fakultet je znao apostrofirati

12 Podaci od Nenada Moačanina.

13 Antun Bauer (1911 – 2000.) bio je povjesničar umjetnosti, kolekcionar i kustos. Doktorirao je na Sveučilištu u Beču, a od 1936. do 1945. predavao je na Sveučilištu u Zagrebu. Godine 1937. osnovao je Gliptoteku. Nakon nje ravnao je zagrebačkim školskim muzejom, a onda i zagrebačkim Muzejskim dokumentacijskim centrom kojeg je osnovao 1964. Osobno je spasio od propasti kip bana Josipa Jelačića koji danas stoji u središtu Zagreba.

kao problematično i stresno mjesto. Iako je na fakultetu kraće vrijeme držao predavanja iz povijesti Srba, bio je ponajprije muzealac, što će konstatirati i njegova kolegica iz gimnazijskih dana, Aleksandra Sanja Lazarević.¹⁴

U muzejima je promijenio nekoliko radnih mjesta. Od 1948. radio je kao jedini kustos u Muzeju Srba u Hrvatskoj, gdje je direktor bio Branko Sučević. Stručni poslovi institucije bili su potpuno u njegovoj odgovornosti.¹⁵ Nakon što je muzej 1962. godine spojen s Povijesnim muzejom Hrvatske (danas Hrvatski povijesni muzej) postao je njegov ravnatelj (1962 – 1966.).¹⁶ Radna atmosfera u Muzeju postala je za njegove pojmove teško snošljiva u ljudskom smislu. Uz to se, godine 1963., teško razbolio. U pitanju je bila nasljedna bolest bubrega. Ostao je kronični bolesnik, ali se pravilnim odnosom prema bolesti dugo i uspješno nosio s njome. Uz spomenuti perfekcionizam, ta je bolest dovela i do otezanja s dovršetkom doktorata. Iz Hrvatskog povijesnog muzeja u međuvremenu je tražio izlaz te je, uz savjet Zdenke Munk,¹⁷ godine 1966. prešao u Muzej za umjetnost i obrt (MUO).

Sa Zdenkom Munk i njezinim suprugom Dragom Šćukancem Fedor Moačanin je cijeli život održavao prisne prijateljske i obiteljske veze. S Dragom Šćukancem redovno se družio, bili su poznati kao osobe koje su posjedovale široka znanja i bili su referentne točke kad je nekome trebala stručna informacija ili pomoć. Općenito se naglašava njegova spremnost pomoći. Drago Roksan-

14 Aleksandra Sanja Lazarević. "In memoriam profesoru Fedoru Moačaninu" u *Prosvjeta*. Br. 25 (635). God 4 (29). Zagreb, Maj 1997, 34 – 35. Vidi i: Aleksandra-Sanja Lazarević. "In memoriam. Fedor Moačanin (1918 – 1997)." u *Collegium Antropologicum* 21 (1997) 1. Zagreb, 347–349 (engleska verzija).

15 Branko Sučević bio je direktor Muzeja Srba u Hrvatskoj koji je još 1950-ih djelovao u Zagrebu. Čuvao je predmete iz srpskih manastira i crkava u Hrvatskoj, koji su spašeni tokom rata.

16 Povijesni muzej Hrvatske formiran je 1951. godine, a djelovao je u sastavu JAZU. Godine 1959. gradonačelnik Većeslav Holjevac ustupio je muzeju na korištenje Rauchovu palaču na Gornjem gradu (Matoševa 9), jer je grad dobio novu Vijećnicu. Godine 1962. Muzej je izdvojen iz JAZU i spojen s Muzejom Srba u Hrvatskoj, koji je unutar Muzeja ostao funkcionirati kao odjel. Danas se institucija zove Hrvatski povijesni muzej (HPM).

17 Zdenka Munk bila je ravnateljica MUO od 1954. do 1979.

dić će napisati: *Danas možemo s punom sigurnošću reći da je na taj način proživio mnogo više dajući svojoj sredini nego što je od nje primao.*¹⁸ Karl Kaser se prisjeća: *Fedor Moaćanin bio je znatno stariji od mene. Sjećam se da je cijenio moj rad o Vojnoj krajini i davao mi dobro namjerne "očinske" savjete.*¹⁹ Kolegica Fedora Moaćanina, Aleksandra Sanja Lazarević, kazat će: *Kao veliki učitelj svoju znanstvenu riznicu spremno je razdavao svima. Obasipali smo ga pitanjima i uvijek dobivali precizne i zaokružene odgovore i ne sjećam se nijednog primjera u obratnom smjeru!*²⁰

Dobro je poznao i obitelj Dobronić, Rajku i Lelju Dobronić te njihova oca Antuna, kod kojega je učio svirati klavir, stječući zavidna muzička znanja, čak mu i pomažući kod pisanja opera. Obitelji su ostale u iznimno bliskom kućnom prijateljstvu. Ugledni srpski povjesničar Radoslav Grujić također mu je bio blizak prijatelj, te krsni kum njegovu sinu.

U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu proveo je najveći dio radnog vijeka. Ostao je tamo od 1966. sve do umirovljenja 1983. godine. U MUO je preuzeo poslove knjigovestva i opreme knjiga, brigu o zbirci oružja (čime je upotpunio znanja o Vojnoj krajini) te brigu o zbirci Judaica (od tuda već spomenuti poriv za učenje hebrejskog).

U sklopu Muzeja Srba u Hrvatskoj, Povijesnog muzeja Hrvatske i MUO dosta je radio na prezentaciji gradiva kroz izložbe. U Muzeju Srba u Hrvatskoj, u suradnji s Milanom Radekom, pripremio je "Izložbu srpske knjige i štampe u Hrvatskoj", koja je pokrivala period od doseljenja do prvih desetljeća 20. stoljeća. Izložba je održana u Hrvatskom povijesnom muzeju, 1950. godine, a rezultirala je i popratnom publikacijom.²¹ Zatim je tu bila izložba organizirana povodom 300. obljetnice Sigetske bitke 1966. godine i

18 Roksandić, 1997, 32.

19 *Fedor Moaćanin war beträchtlich älter als ich. Ich kann mich erinnern, dass er meine Arbeit über die Militärgrenze schätzte und mir wohlgemeinte "väterliche" Ratschläge gab.* Karl Kaser, intervju, 23. veljače 2017.

20 Lazarević, 1997, 34.

21 *Izložba srpske knjige i štampe u Hrvatskoj: od svojih početaka do godine 1918: održana od 30. aprila do 31. maja 1950.* Prosvjeta, Zagreb, 1950.

herojstva Nikole Šubića Zrinskog. Nadalje, izložba “Vojna krajina u Hrvatskoj”, koju je s Mirkom Valentićem pripremio u Hrvatskom povijesnom muzeju 1981. godine, povodom 100. godišnjice sjedinjenja Hrvatsko-slavonske Vojne krajine s građanskom Hrvatskom, imala je velikog odjeka i rezultirala zapaženim vodičem.²² Izložba “Judaica”, održana u MUO 1984. godine, proizašla je iz rada Fedora Moačanina na sređivanju i prezentiranju istoimene zbirke. Također je bila popraćena ilustriranim katalogom o oko 200 godina povijesti židovske zajednice u Zagrebu.²³

Angažman u proučavanju povijesti Židova pojačao je postavši urednik časopisa OMANUT, gdje je objavio brojne priloge na te teme. Unutar židovske zajednice uživao je veliko poštovanje. Možemo sumirati da su u fokusu njegovih istraživanja i bavljenja, bili povijest Srba, povijest Vojne krajine, posebno u 17. i 18. stoljeću, vlaško pitanje i povijest Židova. Uz to, bio je poznat kao veliki erudit.

Nikad se nije partijski angažirao, ali je kao priznati stručnjak obavljao dosta javnih djelatnosti u kulturi. Bio je generalni tajnik Nacionalnoga komiteta Internacionalnog muzejskog vijeća (*International Council of Museums – ICOM*). Tokom 1950-ih godina, u vrijeme gradonačelnika Većeslava Holjevca (1952 – 1962.), puno je radio u raznim odborima za kulturu grada Zagreba.

Redovno je išao na Mogersdorf, koji je tada, prije razvodnjavanja kojem svjedočimo već duže vrijeme, bio ugledno, referentno, znanstveno okupljanje te prvorazredni forum za raspravu o regionalnoj povijesti srednje Evrope, s jakim zbornicima radova. Preko Mogersdorfa održavao je veze s cijelom lepezom povjesničara, posebice stručnjaka za povijest Vojne krajine iz srednje i jugoistočne Evrope (Rüdiger Malli, Othmar Pickl, Karl Kaser itd.). Do

22 Fedor Moačanin – Mirko Valentić. *Vojna krajina u Hrvatskoj*. Povijesni muzej Hrvatske. Zagreb, 1981.

23 Mirko Valentić se prisjeća: *Studiozno je pripremao ovu izložbu više godina, baš kao i sve druge prije nje. Golemu zagrebačku gradu trebalo je najprije sistematizirati, deskribirati, valorizirati i pripremiti izložbu. Radio je na ovoj temi gotovo dvadeset godina dajući židovskom narodu i njegovoj kulturi u dijaspori najljepše stranice*. Mirko Valentić, intervju, Punat, 22. veljače 2017.

sta stručnih putovanja realizirao je u okviru ICOM-a, a bio je i na svjetskom kongresu povjesničara u Rimu 1955. godine. Redovno je sudjelovao na povijesnim skupovima vezanima za Vojnu krajinu, a bavljenje vojnokrajiškim temama, prevladavalo je u njegovom znanstvenom radu.

Do kraja 1990-ih održana su dva važna znanstvena skupa na vojnokrajiške teme u SFR Jugoslaviji, koja su rezultirala referentnim, gotovo antologijskim zbornicima radova. Ta se dva zbornika često naziva 'crna knjiga' i 'bijela knjiga'. Crnu knjigu uredio je Dragutin Pavličević, a bijelu Vasa Čubrilović.²⁴ Organiziranje prvog skupa potaknulo je Projektno vijeće Odjela za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,²⁵ u sklopu šire inicijative obilježavanja obljetnice sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom. Fedor Moaćanin bio je jedan od petorice članova tog odbora za proslavu, pri čemu je svaki član zastupao po jednu važnu stručnu ustanovu. Na skup se odazvalo stotinjak ljudi, zaposlenika cijelog niza fakultetskih, istraživačkih i muzejskih institucija iz SFR Jugoslavije, ali i iz Austrije, SR Njemačke, Mađarske, ČSSR i SSSR. Prije objavljivanja u prvom (crnom) zborniku, članke se strogo recenziralo, čak i odbijalo. Fedor Moaćanin i Mirko Valentić napisali su opširne, uvodne, sintetičke studije. Pritom je članak Fedora Moaćanina bio nadgradnja, uz jasnije profiliranje teza i nizanje novih spoznaja, tekstova objavljenih u Historiji naroda Jugoslavije,²⁶ u kojoj je bio zadužen za pisanje segmenata koji su se odnosili na vojnokrajišku povijest hrvatskih zemalja. Zbornik je okupio i niz studija koje su vrednovale dotadašnju historiografiju te prezentirale nova istraživanja. U okviru odbora za

24 Međunarodni znanstveni skup u povodu 100. obljetnice sjedinjenja Vojne krajine s Hrvatskom (Zagreb, 23 – 25. studeni 1981.) rezultirao je zbornikom kojeg je uredio Dragutin Pavličević (*Vojna krajina: povijesni pregled – historiografija – rasprave*, Zagreb, 1984.). Znanstveni skup *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699* (Beograd, SANU, 24. – 25. travnja 1986.) rezultirao je istoimenim zbornikom kojeg je uredio Vasa Čubrilović (Beograd, 1989).

25 Danas Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

26 Đurđev, Branislav – Grafenauer, Bogo – Tadić, Jorjo (ur.) *Historija naroda Jugoslavije*. Sv. II. Zagreb, 1959.

proslavu obljetnice, Fedor Močanin radio je i na postavljanju spomenute velike izložbe o Vojnoj krajini (1980), u što su bili uključeni znanstvenici iz SFR Jugoslavije i okolnih zemalja. Prateći katalog izložbe,²⁷ također je postao referentna publikacija u struci, a uredili su ga i uvodne tekstove napisali upravo Fedor Močanin i Mirko Valentić. Skup i izložbu pratili su niz događanja i izdanja, pa se može konstatirati da je odbor za proslavu obavio za današnje standarde golem organizacijski i stručni posao. Aktivirane su stotine znanstvenika iz SFRJ i svijeta, a stručne rasprave na skupu i objavljeni radovi problematizirali su širok dijapazon tema (migracije, Vlasi, demografska povijest, vojno-politička povijest, ekonomija, zadruga, formiranje krajiškog sustava, itd.), postavivši nove smjernice za istraživanje vojnokrajiške povijesti u zemlji.

Možemo konstatirati da se Fedor Močanin, nakon prvih sintetičkih prikaza razvoja Vojne krajine krajem 1950-ih, opet našao u žarištu ključne faze razvoja vojnokrajiške historiografije 1980-ih. Organizacijski i istraživački izravno je sudjelovao u definiranju pretpostavki za njezin daljnji razvoj na našim prostorima. Njegov je doprinos vojnokrajiškoj historiografiji nesumnjiv. Knjiga koju objavljujemo okuplja većinu njegovih radova na teme vojnokrajiške povijesti. Članci nude široku lepezu obrađenih tema i pomno rekonstruiranih procesa, za koje su evidentno bila potrebna eruditska znanja te godine promišljanja i iščitavanja građe.

I.

Fedor Močanin objavio je niz radova koje možemo sumirati pod naslovom "Sintetički prikazi povijesti Vojne krajine." U tim radovima, koji su zamišljeni bilo kao pregledi krajiške povijesti u dužim razdobljima, bilo kao prijedlozi za periodizaciju, posebno dolazi do izražaja njegova preciznost, pažljivost i odmjerenost u formiranju misli i ideja. Močanin je pokrenuo trend pisanja sinte-

27 Vidi bilješku 22.

tičkih radova o vojnokrajiškoj povijesti i naveliko je razmišljao kako sustavno, u fazama, predstaviti povijest Vojne krajine, posebno zato što se još od 19. stoljeća Vojna krajina često istraživala i prezentirala iz perspektive tradicionalne političke i institucionalne povijesti. Kao prvo, morao se sustavno izdignuti iz događajnice i nadići kronološko redanje vojno-političkih sukoba, ratova, pljačkaških okršaja, herojskih priča i mirovnih ugovora, karakteristično za dominaciju tradicionalne političke povijesti u hrvatskoj historiografiji do 1920/1930-ih (Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić, Dane Gruber i sl.). Zatim se morao kritički odrediti spram tradicionalnih prikaza vojnokrajiške povijesti s njemačkog govornog područja, posebice radova F. Vaničeka, I. H. Schwickera i R. Schumachera.²⁸ Time je nadišao lokalnu razinu te svoj rad kontrapostirao relevantnoj evropskoj historiografiji tradicionalnog predznaka.

Mirko Valentić zapaža sljedeće o tim ranim godinama: *Imali smo do njegove pojave krajišku povijest Franje Vaničeka s kraja 19. st. i neke radove nastale u Historiji naroda Jugoslavije, napisane 1950-ih godina, u kojoj je sudjelovao i sam Fedor Moaćanin. Tada je nastupilo vrijeme njegovih prvih znanstvenih studija o krajiškoj tematici u kojima je izvršen prvi historiografsko-kritički osvrt na stariju povijest Vojne krajine u nas. Svaki njegov novi rad bio je prožet ispravljanjem starijih prosudbi i donošenjem novih kritičkih pogleda na prva stoljeća povijesti Vojne krajine. Na toj crti dovoljno je uzeti u ruke njegovu poznatu polemiku s ruskim povjesničarom Semjanovim, objavljenu u Historijskom zborniku. Svima nama koji smo živjeli u to vrijeme bila je ova polemika najbolji znanstveni vodič kako treba raditi u povijesnoj znanosti.*²⁹

Rad na sintetičkim člancima i člancima o periodizaciji Moaćanin je započeo upravo uključivanjem u projekt Historije naroda Jugoslavije 1950-ih, čiji je poveći drugi svezak s dijelovima o Vojnoj krajini objavljen 1959. godine. Iduća dva desetljeća dorađivao je prikaz temeljnih procesa stvaranja, reformiranja i održavanja

28 Franz Vaniček. *Specialgeschichte der Militärgrenze*. Vol. I-IV. Wien, 1875; I. H. Schwicker. *Geschichte der Oesterreichischen Militärgrenze*. Wien - Teschen, 1883; Rupert von Schumacher. *Des Reiches Hofzaun*. Darmstadt, 1941 (1942., 1943.).

29 Mirko Valentić, intervju, Puntat, 22. veljače 2017.

vojnokrajiškog sustava iz perspektive društveno-ekonomske i demografske povijesti, ali i upravne i institucionalne povijesti, pri čemu je napravio pomake relevantne i na široj regionalnoj, ne samo hrvatskoj, razini. Podigao je raspravu na visoku razinu apstrakcije te time pokrenuo plodnu diskusiju u znanstvenim krugovima koja je imala dugotrajne reperkusije. Bitno mlađi Karl Kaser reći će, nakon godina svojih istraživanja, da ga je upravo jedna Moačaninova periodizacija natjerala na razmišljanje, iako se nije nužno morao s njome složiti: *Najvažniji rad Fedora Moačanina bio mi je "Periodizacija historije Vojne krajine (XV – XIX st.)" iz 1961. Budući da se s njegovim prijedlogom periodizacije i s njegovim drugim prijedlozima nisam mogao identificirati, bio sam prisiljen razviti svoju vlastitu periodizaciju u "Ranim krajiškim društvima (1535 – 1754.)" i "Povojačenom društvu (1754 – 1881.)".*³⁰

Pisanju sinteze uvijek prethodi mukotrпно gomilanje svakovrsnih znanja i spoznaja. Tako je i Fedor Moačanin pomno analizirao izvore za društveno-ekonomsku povijest i povijest migracija te nove spoznaje upotrijebio za rekonstruiranje i definiranje važnih fenomena i procesa krajiške povijesti. U tim vremenima, rudimentarni uvid u institucionalnu i administrativnu povijest te izvornu građu (dijelom i o vlaškom pitanju) Fedoru Moačaninu osiguravali su već spomenuti F. Vaniček i I.H. Schwicker, ali i Johann A. Demian, C. B. Hietzinger, Radoslav Lopašić, Emil Laszowski i drugi.³¹ Napredak je napravio i na temelju vlastitih arhi-

30 *Moačanins wichtigste Arbeit war für mich "Periodizacija historije Vojne krajine (XV – XIX st.)" aus dem Jahr 1961. Da ich mich mit seinem Periodisierungsvorschlag, aber auch mit den anderen von ihm besprochenen Vorschlägen nicht identifizieren konnte, sah ich mich gezwungen, meine eigene Periodisierung in "Die frühen Grenzergesellschaften (1535 – 1754)" und "Die militarisierte Gesellschaft (1754 – 1881)" zu entwickeln.* Karl Kaser, intervju, 23. veljače 2017. Karl Kaser referira na rad: Fedor Moačanin. "Periodizacija historije Vojne krajine (XV – XIX st.)." u *Historijski zbornik*. God. XIII. Zagreb, 1960, III – 117 (tiskano 1961.).

31 Johann A. Demian. *Statistische Beschreibung der Militär-Grenze*. Vol. I–II. Wien, 1806 – 1807; C. B. Hietzinger. *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaisertums*. Vol. I–II. Wien, 1817–1823; Radoslav Lopašić. *Spomenici Hrvatske krajine*. Vol. I–III. Zagreb, 1884.–1889; Emil Laszowski. *Habzburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Sv. I–III. Zagreb, 1914–1917. U to vrijeme poznate su i vrlo relevantne zbirke: Anton von Gevaya. *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der*

vskih istraživanja. Sintetički prikaz znao bi graditi kroz niz naslova i podnaslova, koji su isticali glavnu ideju svakog poglavlja. Davali su osjećaj sigurnosti na još neiskrčenom terenu, a čitatelju osjećaj preglednosti. Naslove i podnaslove (vidi zbornik iz 1984.) koristio je upravo za determiniranje najvažnijih faza, oglednih fenomena i temeljnih procesa vojnokrajliške povijesti. Erudicija i sposobnost sintetičkog mišljenja omogućili su mu da preskoči granice kojima je tradicionalna politička povijest prezentirala vojnokrajliška zbivanja. Osim gore spomenutog truda oko periodizacije vojnokrajliške povijesti, ušao je u rekonstrukciju njezinih temeljnih procesa. Pritom posebno značajnim smatram razrađivanje koncepta teritorijalizacije i militarizacije, koje je kasnije elaborirao i popularizirao i Karl Kaser.

Moačaninov rad nije bio izolirana pojava u Evropi, nego dio šireg vala istraživanja povijesti Vojne krajine 1960-ih i početkom 1970-ih godina, što je djelovalo poticajno na njega. Njegovi suvremenici, a dijelom i poznanici iz inozemstva, poput Gunthera E. Rothenberga, Jakoba Amstadta i Winfrieda Schulzea radili su 1960-ih velike studije i sinteze temeljene na novim istraživanjima. Moačaninovi kolege s austrijskog prostora poput Othmara Pickla, Franz-Otto Rotha, Helfrieda Valentinititscha i drugih, također su istraživali za Vojnu krajinu relevantne teme, a komunikacija i razmjena mišljenja često se odvijala preko već spomenutog godišnjeg simpozija Mogersdorf.³²

Tom se 'prvom' valu interesa za Vojnu krajinu krajem 1970-ih i u 1980-ima priključio još jedan val istraživača koji su napravili i

Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI und XVII. Jahrhundert. Vol. 1 – 3. Wien, 1838 – 1842; L. Thallóczy – A. Hodinka. *A horvát véghelyek oklevéltára (Hrvatski krajiški spisi).* MHH I/31. Budimpešta, 1903.

- 32 Vidi, primjerice: Gunther E. Rothenberg. *The Austrian Military Border in Croatia, 1552-1747.* Urbana, 1960; Jakob Amstadt. *Die k.k. Militärgrenze 1522 – 1881.* Phil. Diss. Würzburg, 1969; Franz-Otto Roth. "Wihitsch und Weitschawar." u: *Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark.* Vol. 60-61. Graz 1969-1970, 223-275; 151-214. Winfried Schulze. *Landesdefension und Staatsbildung. Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Teritorialstaates, 1564 – 1619.* Wien-Graz-Köln, 1973; Isti, *Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert.* .H. Beck, München, 1978.

danas ključne doktorske disertacije i monografije na krajiške teme, poput Mirka Valentića, Drage Roksandića, Dragutina Pavličevića i Karla Kasera. Potonji je predstavio i jedan od najefektnijih eksplanatornih modela vojnokrajiške historiografije, utjelovljen u sintagmi “slobodnog seljaka i vojnika”. U Beogradu, Desanka Nikolić, Vojin Dabić i Slavko Gavrilović izdavali su krajem 1970-ih i 1980-ih studije i izdanja izvorne građe o Vojnoj krajini. Fedor Moaćanin komunicirao je i surađivao s tom ‘novom’ generacijom, s nekima od njih i vrlo redovno.³³ Tim je valom istraživanja Vojne krajine stvorena nova ‘scena’ u hrvatskoj historiografiji. Konstituirano je i etablirano važno područje istraživanja koje je zbog imperijalnih konotacija *a priori* imalo međunarodnu recepciju i prepoznatljivost. Radom na zajedničkim projektima, ali i kroz razmjenu mišljenja na brojnim prijateljskim i stručnim susretima s Fedorom Moaćaninom, razvijani su važni novi pristupi i spoznaje. Zamah je imao dalekosežni efekt. Od 1990-ih do danas realizirani su značajni vojnokrajiški projekti na sveučilišnim i znanstvenim institucijama u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji, uspostavljena je, katkad izvanserijska, međunarodna suradnja i ostvarena zapažena izdavačka djelatnost, u što ovdje ne možemo detaljnije ulaziti.³⁴

- 33 Vidi, primjerice: Mirko Valentić. *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881*. Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Institut za historiju radničkog pokreta. Zagreb, 1981; Karl Kaser. *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der Kroatisch-Slawonischen Militärgränze (1535–1881)*. Graz, 1986; Drago Roksandić. *Vojna Hrvatska. La Croatie militaire. Krajiško društvo u Francuskom Carstvu, 1809–1813*. Sv. 1–2. Zagreb, 1988; Dragutin Pavličević. *Hrvatske kućne zadruge I, do 1881*. ZHP-Sveučilišna naklada Liber. Zagreb, 1989; Desanka Nikolić. *Odevanje graničara Vojne krajine u XVII i XIX veku*. Beograd, 1978; Slavko Gavrilović. *Građa za istoriju Vojne granice u XVIII veku. Knjiga I. Banska krajina 1690–1783*. SANU. Beograd, 1989; Vojin Dabić. *Banska krajina 1688–1751*. Beograd-Zagreb, 1984.
- 34 Od 1990-ih istraživanja Vojne krajine postaju kontinuirana u svim tangiranim zemljama. Monografije na teme habsburške Vojne krajine objavili su: Catherine Wendy Bracewell, Vojin Dabić, Vasko Simoniti, Jan Paul Niederkorn, Milan Kruhek, Andrej Hozjan, Alexander Buczynski, Géza Pálffy, Drago Roksandić (vidi projekt Triplex Confinium), Ivica Golec, Damir Matanović, Hrvoje Petrić, Željko Hoļjevac, Sanja Lazanin, Nataša Štefanec i drugi. Preko projekata Nenada Moaćanina razvijana je i osmanistička dimenzija istraživanja krajine, a od istraživanja Šime Peričića razvija se i istraživanje mletačke krajine (npr. Tea Perinčić Mayhew, Domagoj Madunić).

Na radove i sintetske prikaze Fedora Moačanina, koji su prethodili bumu 1980-ih, te na njegovo sudjelovanje u razmjeni mišljenja 1970-ih i 1980-ih, uvijek se referiralo kao na temeljni doprinos, čak i pretpostavku, razvoju vojnokrajiške historiografije u nas. Mirko Valentić kazuje: *Tu su i njegova istraživanja povijesti Vojne krajine o kojima su do Fedora druge nacionalne historiografije imale više radova nego svi mi u Hrvatskoj zajedno. On je bez dvojbe utemeljitelj hrvatske historiografije o povijesti Vojne krajine u nas. Napisao je prve znanstvenoistraživačke radove o počecima povijesti Vojne krajine.*³⁵ Takva ocjena opstaje unatoč tome što nije objavio monografiju. Vrijedi spomenuti i ocjenu Dragutina Pavličevića koji je na kraju prikaza opsežne Kaserove knjige kazao: *Zbog toga se ova knjiga s pravom može staviti uz dostignuća koja su u posljednjih nekoliko desetljeća dali vrsni istraživači Vojne krajine, npr. Amstadt, Rothenberg, F. Moačanin i M. Valentić.*³⁶

2.

Fedor Moačanin napisao je i niz istraživačkih studija o vlaškom pitanju, problematici migracija, integriranju i korištenju novodolaznog stanovništva u vojnokrajiškom sustavu te o interakciji pravoslavnog i katoličkog stanovništva u vojnokrajiško doba, odnosno pravoslavnom pitanju uopće. Ti su radovi, često temeljeni na pomnoj analizi izvorne građe, donijeli pregršt novih saznanja na temu vlaha/Vlaha/Srba, odnosno srpskih/vlaških migracija, te spoznaja o složenoj problematici migracija i naseljavanja na krajištima svih triju imperija. U jednu ruku, ti su radovi nastavak istraživanja Hermana Ignaza Bidermanna, Radoslava Grujića, Alekse Ivića i drugih s početka 20. stoljeća, a u drugu ruku sustavni dijalog i kritička rasprava s njima. U dijelu radova Fedor Moačanin ba-

35 Mirko Valentić, intervju, Puntat, 22. veljače 2017.

36 Dragutin Pavličević. "Karl Kaser, Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der Kroatisch-Slawonischen Militärgrenze (1535-1881), Graz 1986, 613." u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. Vol. 20. Zagreb, 1987, 299.

vio se institucionalnim mehanizmima i ideološkim osnovama na temelju kojih su vojne vlasti reformirale i integrirale krajišnike u tu specifičnu, i za evropske razmjere egzotičnu tvorevinu, poznatu kao Vojna krajina. Zbog tih tema bilo je potrebno dublje se pozabaviti reformama Vojne krajine u 18. i 19. stoljeću, reformama koje su uglavnom diktirane iz Dvorskih ratnih vijeća u Beču i Grazu, odnosno sa samoga Dvora u Beču. Uvide u događanja u centrima moći trebalo je kombinirati sa spoznajama o funkcioniranju krajiškog društva na terenu. Sustavno bavljenje s poviješću vlaha/Vlaha/Srba od 1950-ih godina, Fedoru Moačaninu omogućilo je dubinski uvid u dijelove krajiške svakodnevice. Spomenuta domena istraživanja kasnije se bitno razgranala, često upravo na pretpostavkama koje je osigurao Fedor Moačanin. Dublja analiza konkretnih tema i zbivanja na terenu, Fedoru Moačaninu je poslužila kao odskočna daska za pisanje sintetičkih članaka i pomak s tradicionalne političke povijesti prema društveno-ekonomskoj povijesti.

3.

Fedor Moačanin pisao je, također recenzije, diskusije i razne manje stručne radove. Izvanredno opsežna kritika vojnokrajiške studije Miše Semjana primjer je već spominjanog perfekcionizma i napora za uvođenjem stroge logike i argumentiranog mišljenja u historiografiju o Vojnoj krajini. Objavio je tek njezin prvi dio, a kroz tu je kritiku ujedno prezentirao i svoje shvaćanje niza važnih problema krajiške povijesti. Kao da mu je lakše bilo posredovati svoje ideje u formi kritičkog razgovora s već napisanim tekstom, argumentirajući svoja shvaćanja na već otvorenim temama, nego, svjestan nebrojenih problema, kontroverzi i neistraženih ili slabije poznatih segmenata, pisati vlastite monografije i suočiti se s potencijalnom kritikom, a možda za njega još i teže, sa samokritikom, u nekoj dijakronijskoj perspektivi.

Drago Roksandić se prisjeća: *Već sredinom 1980-ih sam mu bio predložio da sam napravi izbor svojih najvažnijih tekstova radi obja-*

vljivanja u jednom svesku. Koliko god mu je do toga bilo stalo, bio je toliko kritičan prema samu sebi da je unatoč obećanju u biti izbjegao učiniti nešto što je nesumnjivo dug i prema hrvatskoj i prema srpskoj kulturi.³⁷ I. Goldstein i M. Strecha konstatirali su: *Svoj dug prema profesoru Moačaninu hrvatska će historiografija u dogledno vrijeme ispuniti na način da objavi zbirku njegovih najvažnijih radova, o kojoj je bilo govora još za njegova života.*³⁸ Zahvalnost za pokretanje dugo iščekivane inicijative pripada Vlastimiru Đokiću, koji je radove Fedora Moačanina prikupio na jednom mjestu i predložio SKD "Prosvjeta" da ih objavi u obliku knjige.

Ovaj zbornik radova Fedora Moačanina konačno, na jednom mjestu, predstavlja njegove važne radove, do sada raštrkane u nizu knjiga, zbornika radova i časopisa. Zbornik će se nesumnjivo nametnuti kao važno pomagalo širokoj zajednici istraživača Vojne krajine, kojoj je bio jedan od utemeljitelja. Osim što daje uvid u razmjere njegovih interesa i istraživanja, s ovim zbornikom Fedor Moačanin dobiva i više nego zasluženu knjigu, a historiografija odužuje desetljećima spominjan dug.

Nataša Štefanec

37 Roksandić, 1997, 33

38 Goldstein – Strecha, 1997, 360.